

AHOGY TELTEK AZ ÉVEK...!

Nagyszög: volt, nincs

1950 nyarán a Hortobágyra, Nagyszög tanyára helyezték tanító szüleimet. Négyéves voltam ekkor. Három évig laktunk ebben az Újszentmargitától hét kilométerre lévő tanyaközpontban, az intéző egykori kastélyában. Ugye, kevesen mondhatják el magukról, hogy 1950 és 1953 között kastélyban laktak... De milyen kastélyban! Az a különbség, ami ennek a kastélynak az akkori valóságossága és a „kastély” fogalmának asszociatív képe között van, külön tanulmányt érdemelne. Csak annyit, hogy a kastély a háború, a harcok nyomait viselte magán. Nem volt benne vezetékes víz vagy villany. És nem annyira kastély volt, mint inkább udvarház, kúria. De Nagyszögön ez volt a kastély.

Nagyszög volt, de már nincs. Olvasom, hogy a tanyán 1910-ben 106-an éltek.² Nagyszög ma már a térképen sem található. A kastély akkori arculatát a mi fényképeink őrzik. Emlékszem, 6x9-es film kellett a Kodak gépünkbe. Nem volt könnyű filmet venni hozzá: csak Polgáron lehetett. Általában anyukám fényképezett. A képek vagy a születésnapomon készültek, vagy amikor vendégek érkeztek hozzánk a külvilágból, vagy csak azért, hogy egy hangulatot megörökítsünk. Miután a testvérem megszületett 1951. szeptember 10-én, róla is készültek képek. 1952-ben kétszer jöttek hozzánk vendégek: egyszer a keresztapám, anyukám bátyja jött Kántorjánosiból a nálam két évvel idősebb Karcsi fiával, egyszer meg apukám két nővére – a keresztanyám és az öcsémnek, Bélának a keresztanyja – Mátészalkáról.

Ezt a fényképet 1952-ben, húsvétkor csinálta anyukám rólam és Picuri cicáról. Mögöttem a kastély általunk is használt oldala. A *veranda* – a szüleim így mondták: verenda – ablaküvegei ki voltak törve. Látszanak az orgonabokrok is. A bal oldali ablak a tanteremé:

A következő kép pedig a másik bejárata felől mutatja a kastélyt, bár maga a bejárat nem látszik. Ez 1952 augusztusában készült. Ugye, hogy megnőtt a hajam néhány hónap alatt? A veranda ablakai ezen az oldalon is ki voltak törve. A tizenegy hónapos kistestvéremet próbálom a fényképezéshez felemelni a pokrócra, de ő sírva fakadt.

1 Részlet a szerző „Ahogy teltek az évek” című önéletrajzából. Budapest 2015–2016, kézirat. A Szerkesztőség 2016-ban 3 alkalommal válogatást közöl a készülő kötetből.

2 Mónus Imre 2000 Folyás története. *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve*, XXVII. 279. oldal

A harmadik fényképen is Bélával vagyok. Ezt pedig azért teszem ide, mert még a kastély melletti egyik cselédház is látszik rajta:

Mi van most a kastéllyal? Nem tudom. Találtam két, 2013-ban és 2014-ben feltöltött linket, amelyen egy nagyszerű fotós („hermelin”) a kastélyt a jelenlegi állapotában két képen megörökítette. Ide másolom az egyiket: <http://www.panoramio.com/photo/102391921>. A tanterembe és a mi lakásunkba ezen az oldalon lehetett bemenni a verandáról (a bejárat mellett a tanterem ablaka):

Nagyszög, az egykori tanyaközpont a kastélylyal, a kastély környékén volt egykori házakkal és a kastélytól távolabbiakkal: volt – nincs.³ Néhány vonzó név sejlik fel bennem az ottani emlékeimből, az ottani beszélgetésekből: Tiszacsege, Bödönhát, Tuka, Folyás, Verebes tanya, Basatanya, Görbeháza. Ezeknek még talán van nyomuk a térképeken.

Megérkezünk

Pontosan emlékszem arra, amikor 1950 nyarán megérkezett velünk Nagyszög tanyára a teherautó. Talán azért, mert anyukám szorongását megéreztem, amikor út közben a nagy melegben megszomjaztam, és kiesett a teherautó nyitott ablakán a kis vizeskannám kupakja. Abból ittam volna a vizet. Bár én szerettem volna, anyukám nem szólt, nem mert szólni a mord sofőrnek, hogy álljon meg, felvesszük a kupakot. Ennek a költözésnek már más hangulata volt, mint az egy évvel korábbinak, amikor Körösszakázból Pocsajba költöztünk.

Késő délután volt már, mikor megállt a teherautó. Anyukámmal kiszálltunk a mord sofőr mel-

³ A www.telepules.com/ujszentmargita/statisztika.htm szerint Nagyszögön jelenleg egy fő lakik, a lakások száma 14.

lól, apukám leszállt hátul, a bútorok mellől. Egy nagyobb épület állt a naplementében, előtte három férfi, akik levették a kalapjukat. Apukám lekezelte a férfiakkal, és mondta, hogy ő az új tanító. Azt is mondta, hogy „na, emberek, segítsenek a pakolásban. Először a zongorát vegyük le”. Zavart csend lett, aztán apukám visszamászott a bútorokhoz, és rátette a kezét a pianínóra. Az egyik férfi rögtön felhúzódkodott mellé, a lentiek pedig elhelyezkedtek a levetelhez.

A nagyszögi iskola az újszentmargitaihoz tartozott. Egy tanterme volt, a szüleim ketten tanítottak benne. Apukám volt az igazgató tanító. Mi ugyanabban az épületben laktunk, amiben a tanterem volt. Az intéző kastélya volt ez annak idején – tudtuk meg. A tanya az egri káptalan birtoka volt. Nagyszög volt a tanyaközpont. Az egykori mezőgazdasági cselédek laktak itt. A kastély inkább kúria volt, de akkor és ott, a nádfedeles, szoba-konyhás, paticsfalú tanyasi házak között kastély volt. Minden viszonyítás kérdése...

A kastély előtti szabad térségen az iskolaudvar csak átellenben zárták le valamelyest az orgonabokrok. Mögöttük néhány fa is volt. Ha szemben álltunk a kastéllyal, az iskolaudvar bal oldalán egy árok volt, az árok túlsó partján pedig – ilyen sem sok volt a Hortobágyon – egy szép, magas fenyőfa, a tetején a gólyafészek. A tanterem ablaka az iskolaudvarra nézett. Az ablakkal nagyjából szemben, hogy a tanteremből is látszódjék, volt az iskolaudvaron egy ötágú csillag alakú virágágy. Ez ottlétünk három éve alatt szépen, fokozatosan felszámolódott. Az épület jobb oldali, általunk nem használt oldalát szekérút választotta el a házaktól.

Talán nyolc-tíz ház volt a kastély közelében, a legközelebbi egészen szerény, csak egyetlen helyiségből álló házikó, mellette az egykori cselédház, ahol a konyhából balról is, jobbról is nyílt egy-egy szoba, mindkettőben egy-egy család lakott; az égre nyíló konyha közös volt. Úgy emlékszem, a cselédházban még egy ilyen lakás volt, de abban már nem kis büszkeséggel mindkét szobában ugyanaz a család lakott. A harmadik cselédlakást lebontották. A cselédháznak nem volt külön portája, a többi háznak igen. Az udvaron volt az aprójószág: a szárnyasok. A tehén- vagy lóistálló a ház végében volt. Disznóól is volt.

A tanyasi házak általában nádfedelesek voltak. Az udvarról a konyhába lehetett belépni, innen nyílt jobbra a szoba. Az utcafrontra néző szobának szimpla üveges ablaka volt, általában két kicsi. A szobát kemencével fűtötték, a kemencesutban

aludtak a gyerekek. Tornácuk is volt a házaknak. A tornácnak döngölt agyagpadlója volt, mint a konyhának és a szobának. Minden tavasszal, húsvét előtt szépen kimeszelték a falakat és a kemencét, ahol kellett, betapasztották a fal és az agyagpadlózat hiányosságait. Minden nap, miután felseperték az agyagpadlót a konyhában és a tornácban, az öntözőkannával szépen fellocsolták. Most, hogy írom ezeket a sorokat, látom magam előtt a szép, lendületes és finom mozdulatot, ahogy az öntözőkannával végtelen nyolcasokat rajzolnak, hogy díszítsék az agyagpadlót, és jelezzék is, hogy ki van takarítva. A tanyán nem volt áram, petróleumlámpával világítottak.

Képesékkal és Sárándiékkal volt közelebbi kapcsolatunk, meg Vermesékkal. A nálam idősebb, kedves Vermes Marira emlékszem. Egyszer hozzájuk mentem, és éppen kifőtt a levesük. Fantasztikus volt az illata, és a fazékban csirkehús úszkált. Tudtam, hogy haza kellene mennem, de csak álltam. Néztem a gőzölgő húslevest. Aztán a Mari nagyanyja, miközben szedett a családtagoknak, és én még mindig nem mentem el, adott nekem egy csirkelábat. „Nesze, Ildike”, mondta. „A kaparója”. Azóta is szeretem a levesben a csirke kaparóját. De az igazi kedvencem a mai napig a *püspökfalat* – ezt mindig én kaptam otthon.

Egy másik helyen, a magtár felé – már nem emlékszem, hogy hol voltam és miért, talán ott laktam az egyik gyerek, akivel játszottunk – egy karéj olajos kenyérral megkínáltak engem is. Az olaj egy nagy, fekete kondérban volt, abba mártották bele a kenyeret. Ezt nem fogadtam el. Egyszer ugyanitt varjúlevest főztek. Kaptam én is kóstolót, még soha nem ettem ilyet. Jó volt. Otthon anyukám szörnyülködött, hogy mit meg nem főznek, és félt, hogy valami bajom lesz a varjúlevestől. Nem lett.

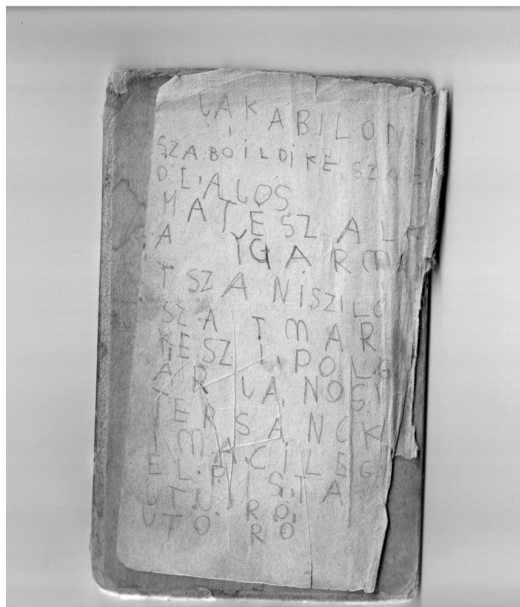
Képesékek, akik a kastély hátsó kertjével átellenben laktak, szép kertes házuk volt. Az udvaron volt a borona, Andris fiúk egyszer valahogy ráesett a felfordított boronára, több seb is lett szegénynek az arcán. Zavartan mosolygott, amikor anyukámmal átmentünk hozzájuk tojást venni, és meghallottuk, hogy mi történt vele. Volt egy nálamnál pár évvel idősebb lányuk is, azt hiszem, Böskének hívták. Képeséktől vettük a csirkét is. Az ő szekerüket ló húzta, és volt egy kiscsikójuk is, amelyik *lógós* volt. Még nem kellett húznia a szekeret. Az anyját befogták a szekérbe – *igás* ló volt – ő pedig kíváncsian, jobbra-balra nézve fickándozott mellette.

Nagyszögön az iskola természetes közegem volt. Én csak 1952-ben lettem iskolás, de sokszor egész

nap bent voltam az iskolában. Az utolsó padban ültem, rajzoltam, írtam, figyeltem az órákat. Két évig *lógóban* jártam, még nem voltam tanköteles, aztán én is iskolás lettem. A tanyán töltött három év alatt sok mindent megtanultam abból, amit az iskolások tanultak. Természetes volt ez nekem. Voltak, akik több kilométerre laktak az iskolától, nem volt könnyű begyalogolniuk, különösen télen. Volt egy Zsófi nevű csendes, háttérbe szorított és háttérbe húzódo lány, őt alig lehetett hallani. Ők is egy távoli tanyán laktak. Egyszer Zsófi úgy nyitott be a terembe, hogy mindenki rá figyeljen, és már az ajtóban elmondta jó hangosan többször is, hogy meghalt az apja. „*Meghalt az apám! Meghalt az apám!*” Mindenki köréje gyűlt. Most, hogy írok erről a reggelről, látom a központba kerülés élményétől megélnkült szikár kis arcát, amint boldogan meséli újra és újra, hogy meghalt az apja. Mert kocsmázott, és jó későn indult haza a megrakott szekérral. Részeg volt, és a sötétben behajtott a állatok a halastóba. A zsákok beleestek a vízbe, a szekér meg ráfordult az apjára. Nem tudott kimászni, mert részeg volt. A szekér is odamaradt. Reggel, mikor rátaláltak az apjára a vízben, a szekér alatt, már nem élt. Belefagyott a tóba.

Csodálatos karácsonyfánk volt. Lucfenyő. Zsófi apjától vettük. Apukám büszke volt, hogy valakivel ilyen szépet tudott hozatni. Gyönyörű, halványsárga, finom papírláncok, gyertyák díszítették. A mi karácsonyfánk az asztalon állt, máshol a mennyezetről lelógó petróleumlámpa tartó láncában volt néhány fenyőág. Sok helyen azonban nem volt semmi. A szüleim – itt is, ahogy máskor is – énekeltek: „*Az Istennek szent angyala / Mennyekből, hogy alászálla. / És a pásztorokhoz jutva / Nékiek eképpen szóla...*” Azt is énekeltek, hogy „*Mennyből az angyal lejött hozzátok, pásztorok, pásztorok...*” A Jézuska hozott ajándékot is.

Elővettem az első – már eléggé rossz állapotú – kis meséskönyvemet. Csak a 78. oldallal bezárólag van meg, és a hátsó fedőlap hiányzik. Szép, színes kemény fedelén egy száguldó szarvas kis tündérlánnyal a hátán. Középen nagy betűkkel, hogy *Tündérmesék*, alul pedig apró betűkkel, hogy Dante. A meséket Tábori Piroska gyűjtötte össze. Ez a hatodik kiadás. A kiadás éve nincs feltüntetve, csak az, hogy „*Felelős kiadó: Somló Dezső*”. Korai munkája ez Tábori Piroskának, még a férje nevére utaló „Z” nincs a neve előtt. A könyvecske belső, üres borítója az én nagybetűs írással van tele. Ceruzával írtam ide a számomra fontos dolgokat. Az első fennmaradt kézírásomban feltűnik a nevek sorrendjének logikája:

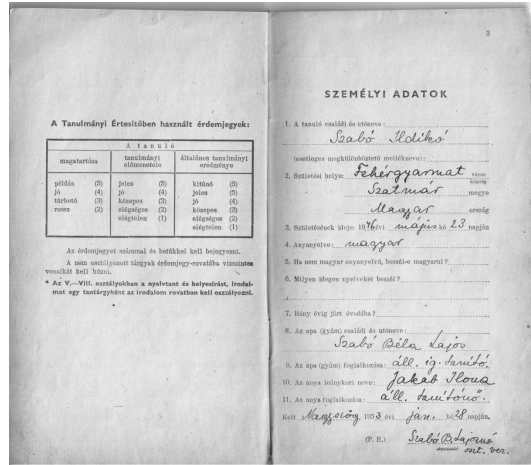
JAKAB ILONA
SZABÓ ILDIKE SZAB
Ó LAJOS
MÁTÉSZALK
A YGARMA
T SZANISZLÓ
SZATMÁR
KESZI POLG
ÁR JÁNOSI
TERSÁNCK
I MACI LEG
EL PISTA
UTÖ RŐ
UTÖ RŐ

Először a család tagjait veszem sorra. Az első név az anyukámé, a harmadik az apukámé. Engem fognak közre. Amikor ezeket írtam, ötödik éves voltam, Béla még nem született meg. 1950 nyarán költöztünk Nagyszögre, ő pedig 1951. szeptember 10-én született. Aztán a családuknak életében fontos települések következnek. Mátészalkán lakott apukám két nővére, Irénke néni és Erzsi néni, a keresztanyám. Gyarmaton (Fehérgyarmaton) születtem Manyi néni – ő is apukám nővére volt – lakásában 1946. május 23-án. Anyukám 1934-ben végzett Nyíregyházán, a Leánykálvineumban. Öt évig nem volt állása, aztán Észak-Erdély visszacsatolásával a partiumi Szaniszlón kapott állást 1940-ben, és itt tanított 1944-ig. Élete szép szakasza volt ez. Szatmáron (Szatmárnémetiben) lakott apukám két nővére: Katica néni és Ilonka néni a családjával. Eze-

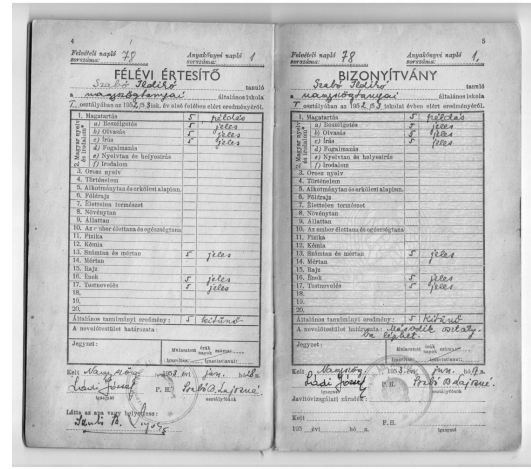
ket követi a Nagyszöghöz közeli két település: Keszi (Tiszakeszi) és Polgár. A két utolsó név két iskolás neve (Tersánszky Mancsi és Legel Pista), a maradék szabad helyre pedig kétszer odaírtam ritmus szerint tagolva a gyerekek akkoriban hivatalosnak számító, a tankönyvekben általánosan használt megnevezését (úttörő). Az, hogy a szót nem az összetétel szerint tagoltam, jól mutatja, hogy az „utat törő” jelentés fel sem vetődött bennem. Valószínűleg másokban sem...

Gyakran voltam bent az iskolában. A legutolsó padban ültem egyedül – hosszú, talán hatszemélyes padok voltak, a tintatartót ügyesen bele lehetett tenni a megfelelő kis nyílásba –, és elfoglaltam magamat. *Lógóban* jártam iskolába, *lógós* voltam, mondta anyukám. Már Pocsajban is az voltam. Egyszer – még *lógós* voltam – anyukám egy összeadást kérdezett, három szám összegét, és az elsőökö-másodikosok közül senki nem adott jó választ. Én pedig tudtam. Ez látszott az arcomon, és izgemozogtam, hogy felhívjam magamra a figyelmét. Anyukám pedig azt mondta: „Na, Szabó Ildikó?” Így: „Szabó Ildikó”. Mintha én is iskolás lennék. „Írd fel a táblára!” Arra az izgalomra és büszkeségre, ahogy remegő lábakkal kimentem a hátsó padból a háromlábú táblához, és az alsó szélére krétával felrajzoltam egy hosszúkás 8-ast, máig emlékszem. És anyukám úgy dicsért meg, mintha iskolás lennék.

Az első osztályt Nagyszöghön végeztem. Öten voltunk elsősök, négy fiú és én. A bizonyítványomra az van írva, hogy „Tanulmányi Értesítő”. Csak most veszem észre, hogy félévkor *értesítőt* kaptunk, évvégén *bizonyítványt*. A fedőlapon édesanyám harmonikus, szép írásával a nevem. Eredetileg a Rákosi-címer volt a fedőlapon, de ezt leragasztották az 1957-től érvényes Kádár-címerrel; alul változatlanul ott az ötágú csillag. A harmadik oldalon vannak a személyi adatok. Abba a rovatba, hogy „Hány évig járt óvodába?”, anyukám nem írt semmit. Az apa (gyám) családi és utóneve: Szabó Béla Lajos; foglalkozása: áll. ig. tanító. Az anya leánykori neve: Jakab Ilona; foglalkozása: áll. tanítónő. Kelt Nagyszög 1953 évi jan. hó 28 napján. Ott van anyukám aláírása az igazgatónak fenntartott helyen: Szabó B. Lajosné, de az „igazgató” le van húzva, helyette az van írva, hogy „oszt. vez”. Ami, ugye, itt azt jelenti, hogy az első osztályos tanulók vezetője az anyukám volt. Ezen az oldalon nincs pecsét, csak a helye. A nagyszögi iskola nem volt önálló, így pecsétje sem volt.

A félévi értesítő és az évvégi bizonyítvány oldalán már van pecsét: Újszentmargitai Áll. Ált. Iskola. Ládi József igazgató írta alá ezt a két oldalt.

Én az első osztálytól az érettségiig mindig kitűnő tanuló voltam, és ebben a Nagyszöghön eltöltött három évünk meghatározó volt. Természetes közegem volt az iskola. Nagyon tetszett, hogy a különböző osztályos gyerekek nem ugyanazt csinálták a teremben. Mondjuk, amíg az elsőököknek és a másodikosoknak számtan órájuk volt, addig a harmadikosok (úgy emlékszem, negyedikesek nem voltak) valamit másoltak az *irkájukba* a könyvből. Majd csak 1953 szeptemberétől, Nagyecsedén ismerem meg a másfajta iskolai légkört.

Sárándi bácsiék a cselédházak mögött, a kastély oldala mellett elkanyarodó út első portáján laktak. Szép, nagy portájuk volt. A tanyasiak katolikusok voltak, de Sárándiék reformátusok. Időnként apukámmal átmentünk hozzájuk *tanyázni* – anyukám a kistestvéremmel otthon maradt –, az asztal fő-

lötti, felfüggesztett lámpára emlékszem, meg arra, hogy politizáltak. Sárándi bácsi okos, tájékozott ember volt. Amikor édesapám meghalt 1971-ben, Sárándiék is értesítettem. Nem tudom, eljutott-e hozzájuk. Néha Sárándi bácsi is átjött hozzánk, az utolsó évben együtt hallgattuk a Münchenből sugárzott Szabad Európa rádiót. Különleges kiskapu volt a világba a mi telepés Orion rádiónk. Világtevő. A Szabad Európa rádiót rontották – évekkkel később úgy mondták, hogy *zavarják* –, de azt most is hallom, ahogy a daráló gép zümmögő zúgására emlékeztető *rontás* mögött sajátos hangsúlyozással bementek: „*Itt a... Szabad Európa rádiója, a... szabad Magyarország hangja*”. És a szignál hangja is a fülemben van: *Szól a kakas már, majd megvirrad már*. Klarinéthang. Az a furcsa, éles és kemény hanghordozás is megmaradt bennem, ahogy azt a nagyon kritikus műsort bevezette Gallicus: „*Itt Gallicus, a reflektor*”.⁴

Sárándi néni *valóságos belső szobalány* volt – ezt a kifejezést ott hallottam – annak idején a kastélyban. Nagyon jól tudott főzni, mondták anyukámék. Esténként tőlük hordtuk a tejet kontóba,⁵ naponta egy litert. Egy idő után én mentem a tejért egy fedeles kannával. Élvezettel néztem végig az istállóban a fejést. Bensőséges tér volt ez: szalma borította a földjét, látszott, hogy a két tehén otthon érzi magát, miközben ettek a jászolból, és közben jámboran elviselték, hogy Sárándi néni feji őket. Most, hogy felidézem az istálló hangulatát, újra érzem barátságos illatát. Mire hazaértem, ügyesen megittam a friss, meleg, még kicsit habzó tejnek a nagy részét. A szüleim meg is dicsértek érte. Nagyon szép esték voltak.

Úgy számolom, hogy a klasszicista stílusú, szimmetrikus kastélyban eredetileg mind a két oldalon három-három tágas szoba lehetett. Mi a kettéosztott veranda jobb oldalán lévő bejáratát használtuk – innen lehetett a tanterembe is menni –, de ha anyukám kenyeret sütött, akkor a másik oldalon mentünk be, az egykori nagy konyhában volt a kemence. A baloldali rész valamelyik helyiségében Vacsí Giza lakott, ő takarította a tantermet. Látom magam előtt a testes, kicsit sánta, talán csípőfica-

4 Gallicus Mikes Imre álneve volt. (Álneve arra utal, hogy több évig dolgozott Franciaországban). A Szabad Európa Rádió magyar adásának alapító tagja. Ő írta és szerkesztette a SZER *Gallicus, a Reflektor* című, éles hangú, a belpolitika aktualitásait kommentáló műsorát 1976-ig. Ennek első adása 1951. október 6-án hangzott el.

5 Kontóba, azaz hetente fizettünk, utólag.

mos asszonyt, akinek a szeme sem volt rendben. Az egyik szemén hályog – és kancsal is. Magányosan élt, nem nagyon beszélgetett senkivel, valamiért a tanyasiak kiközösítették maguk közül. Talán, mert nem volt családja. És valahogy a frontot is emlegették. Amikor itt volt a front. Arra emlékszem, hogy amikor a kastély melletti fenyőfára visszajött tavasszal a gólya – nagy esemény volt ez –, akkor az iskolaudvaron azt kiabálták a gyerekek: „*Gólya, gólya, gilice, / Hozzál nekünk kisbabát, / De nem édesanyámnak, / Hanem Vacsí Gizának!*” A csúfolódás élvezete volt a hangjukban.

A kert kastély háta mögötti kertben, ott, ahol a kis úton Képesék háza felé lehetett menni, volt egy gondozott sírhalom. Egyszer ott beszélgetett anyukám Képesnével és még egy másik asszonnal. Emlékszem, tiszta, napfényes idő volt. Ki van ott eltemetve? Egy katona, mondták. Az egyik éjszaka lövések hallatszottak a kastély felől. Reggel ott találtak szegényt holtan. Milyen katona volt? Magyar? Szovjet? Német? Azt nem tudják. De egyenruhában volt. Mégis, ki volt? Szép szál, barna fiatal ember. Hogy sírhat utána az anyja meg az apja! Voltak nála iratok? Igen. Voltak papírok a zsebében. Mi volt a neve? Azt nem tudják. De ott volt szegénynek a zsebében egy fénykép is. Egy szép fiatal lány képe. Éreztem, hogy anyukám zavarban van. Kicsit közelebb fogott magához. Ugyanaz a történet más kérdéseket váltott ki belőle, mint a tanyasi asszonyokból. Ennek az észlelése szakmai szemléletem meghatározó élményévé vált.

A kastélynak a cselédházak felé eső szélével szemben volt valami maradvány, amire anyukám egyszer rákérdezett. Ott volt a harangláb, mondták. Az intéző idejében a magasban lévő kis harang húzogatásával hívták őket, a zselléreket hajnali négykor munkába. És mi történt vele? Hát, a front után, amikor már a katonák sem voltak itt, megtudták, hogy már nem zsellérek, leverték a harangot, és szétverték a haranglábát. Többé ne kongassanak nekik hajnali négykor, hogy menjenek a káptalan földjére dolgozni! Éreztem, hogy anyukám számára nem volt nyilvánvaló, hogy a tanyasiak miért verték szét a haranglábát.

A front több nyomot hagyott maga után. Olvasom Mónus Imre könyvében, hogy „*1944 őszén a II. világháború frontja egyre közelebb került Polgárhoz. Október 19-én Debrecen szovjet megszállása után várható volt, hogy a harctér északnyugatra tovább húzódik. A német csapatok már előzetesen jelentős páncélos erőket vontak össze a polgári Tisza-hídnál*

és Folyás, Szentmargita körzetében”.⁶ Nagyszög tanya hét kilométerre van... volt Újszentmargitától.

A kastély nagyon rossz állapotban volt. Lövések nyomai rajta, a veranda ablakai törtek. Két szobában laktunk. Tetszett nekem a szobák magassága, meg az, hogy kétszárnyú ajtajuk volt. Az egyik szobának volt egy furcsa, falba simuló, alig észrevehető kisebb ajtaja is, ami zárva volt, de kulcs nem volt hozzá. Ez valamikor a fürdőszobába vezetett, mondták a szülei. Furcsa volt ez a szó: „fürdőszoba”. Külön szoba a fürdőre? Hát a teknő, amiben fürödni szoktam, kis helyen elfér... Aztán a kívülről látható romok. A fürdőszoba valami egészen különleges helyiség lehetett. A kastély hátsó oldalán, a kert felől egy kidőlt fal mögött volt. Fajansz burkolata volt, mondták a szülei a szép, kékmintás cseréparabokra mutatva. Nem volt szabad odamennem a kirobbantott falú fürdőszoba romjaihoz.

A gyerekek játszottak a kastéllyal szemközti oldalon, de a távolabb lévő silóban is. A siló érdekes, kör alakú beton fala izgalmasan visszhangzott, amikor belül ide-oda lépve kiabáltak egymásnak. Egyszer-kétszer én is voltam benne. Vastag szemétrétegén nem volt könnyű lépkedni, mindenféle kődarab, vasdarab, törmelék, téglá borította az egykori gabonatarórolj alját. Itt-ott már gaz borította a kupacokat. Apukám azt mondta, a silóban lehet gránát is, ne menjek. A többieknek is mondta, de a fiúk időnként továbbra is ott játszottak.

Mindkét szobában szép mintájú cserépkályha volt – Zsolnay, mondták a szülei –, de egyikkel sem lehetett fűteni. Az egyik szobát a vaskályhánkkal fűtöttük. A belőle nyíló másik szobában is voltak bútoraink, és ott főztünk, egy sparhelten. A szülei a két, egymás melletti, meggyzínűre festett ágyon aludtak, én az ágyak végén lévő sezlónon. Idővel a meggyzínű ágyvégek személyes tábláim lettek: krétával írtam és rajzoltam rájuk. Anyukám időnként letörölte, talán nem is örültek nagyon a firkálásnak, de a krétának – ami, mi tagadás, az osztályból, a háromlábú táblához tartozó krétatartóból származott – nagy vonzereje volt.

A kastély különleges belső tere volt a két részre osztott veranda. A nagyobbik, felénk eső részéből nyíló előszobából lehetett bemenni a tanterembe is, hozzánk is. Volt még egy titokzatos helyiség, ami a hálószobánkból nyílt, de ez lakhatatlan volt. Ennek a titokzatos helyiségnek a törött ablakai a verandára néztek; a spalettái félig be voltak hajtva. Ez lehetett egykor az ebédlő, a veranda túlsó oldalán lévő kemencés, megfeketedett falú helyiség pedig a

konyha. A veranda túloldali ikerpárjából, azon az oldalon, ahol Vacsi Giza is lakott, lehetett belépni az egykori nagy konyhába, ahol a kemence is volt. A mi oldalunkon lévő verandából a hálószobánkba vezető, titokzatos, sötét helyiségben egy kupac limlom volt. A szülei néhány régi könyvet találtak benne. Innen van Gracza György *Az 1848-49-iki magyar szabadságharc története* című, ötkötetes munkája is – sokat jelentett ez nekem. Az Athenaeum Nyomdai és Irodalmi Részvénytársaság adta ki 1894-től 1898-ig. Nagyon szeretem Benedek Elek *A magyar nép múltja és jelene* című kétkötetes művét is. Ezt is az Athenaeum adta ki 1898-ban. Itt van ez is a könyvespolcomon. Van még egy könyv, ez is innen van: *A magyar birodalom története*. A cím alatt: „A kútfők alapján”. Ez ugye, azt jelenti, hogy források alapján készült. Ezt a kétkötetes könyvet „A művelt közönség számára írta Acsády Ignác”. Sajnos, ennek a gyönyörű könyvnek csak az első kötete van meg (896–1490) „2 színes térképpel, 8 színes, 22 más melléklettel és 298 szöveggel”. „Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat kiadása” 1903-ban jelent meg. Ez a könyv is nagyon sokat jelentett nekem.

Furcsa volt ez a múlt és jelen itt, Nagyszögön. A kastély lepusztult épülete a háború nyomaival. A kidobált könyvek, újságok és egyéb irományok halmaza. A tanyavilág egykori zselléreinek sok évtizeddel korábbi időszakot idéző élete. A kemencés, szimpla üveges ablakú házak, az ezeknél is szegényesebb cselédházak. A barátságos, meleg kemencék melletti sut, amin a kisebbek aludtak, de este, ha átmentünk tanyázni, én is ott ültem velük. A kastély kertjében az illatos virágú jácminbokor – két fényképünk is készült előtte –, a szépséges csipkebokor. A kastély előtti térségen az orgonabokrok, az árok mellett a Hortobágyon szokatlan, égbe nyúló fenyőfa, tetején a gólyafészekkel, az iskola előtt az eredetileg ötágú csillag formájú, de egyre laposabb virágágy a virágok maradványaival. A Zsolnayszempék romhalmaza. Villany nem volt, csak valahol távol, a telepített kommunista házában. Mi is, mint mások, petróleumlámpát használtunk. A mi hordozható lámpánk az asztalon volt, a helyieknek a mennyezetről lógott le. Margitán vagy Polgáron lehetett venni *petrót*. Ivóvíz sem volt. Ide helyezték a szüleimet, ide hoztuk a világvevő teleses Orion rádióinkat. A világot a rádióink jelentette. A rádióink közvetített győztes magyar futballmeccsek előtt elhangzó Himnusz első taktusa alatt apukám felállt, meghatottan énekelt ő is. Hogy ő felállt, én is felálltam. Ugye, sokáig nem lehetett nyilvánosan énekel-

6 Mónus Imre 2000:283. oldal.

ni a Himnuszt, csak a Szózatot.⁷ És amikor apukám a Romániához csatolt Halmiban, majd Székelyhídon tanított, ott sem énekelhették nyilvánosan a magyar Himnuszt.

A korabeli Nagyszög tanyáról – amely már a térképen sem található – a mi fényképeink az egyedüli képi dokumentumok. 1951. május 23-án, az ötödik születésnapomon három fénykép készült. Ezen a kastély sarkánál készült képen apukám is, én is ünneplőben vagyunk. Apukámon a bricsesz nadrágja. A háttérben egy – talán nyolcadikos – nagyfiú. Úgy emlékszem, ő az, akit apukám arra biztatott, hogy tanuljon tovább. Nem tudom, járt-e aztán gimnáziumba. A születésnapomra kapott kapucnis kabát van rajtam. A kapucnit ehhez a képhez hátra hajtotta anyukám.

A jácminbokor mindig virágzott a születésnapomon. Azóta is nagyon szeretem. Holnap, 2015. május 23-án lesz a 69-ik születésnapom...

7 Az ötvenes évek elején Révai József népművelési miniszter új himnuszt, népdalszerűbbet, énekelhetőbbet forszírozott; a dallam megírását Kodály Zoltántól várta, a szövegét Illyéstől. Illyés Gyula 1974-es naplójegyzeteiből tudjuk, hogy ő ez ügyben beszélt is Kodállal, aki azonban azt mondta neki: Erkel zenéje nem helyettesíthető. Ekkoriban már nem nagyon szólt a *Himnusz* az ünnepeken, vagy, ha mégis, akkor csak a zenekari feldolgozását játszották; ha énekeltek valamit, akkor inkább a *Szózatot*. Széll Jenő szerint Kodály 70. születésnapjának ünneplésén Révai ekként fordult Kodályhoz: „Van még a tanár úrnak egy adóssága velünk szemben.” „Nekem? Magukkal szemben? Micsoda?” „Írjon nekünk a tanár úr új himnuszt.” Mire Kodály csak ennyit mondott: „Minek? Jó a régi”. Széll Jenő: *Így láttam Kodályt*. In Bónis Ferenc szerk. *Így láttuk Kodályt*. Budapest, Püski Kiadó 1994.

Van egy párja is ennek a fényképnek, azon anyukámmal ülök ugyanitt, csak kicsit közelebb bújva hozzá, mint apukámhoz, félig az ölében. Ezen már kicsit domborodik anyukám hasa. Hamarosan megszületik majd a testvérem. Ezt a második fényképet csak azért nem tettem ide, mert nem elég jó a minősége. Apukám nem tudott olyan szépen fényképezni, mint anyukám.

A harmadik képen csak én vagyok, ugyancsak 1951. május 23-án, egy másik jácmin bokor előtt Picuri cicával, kezemben a születésnap babával, az ajándékba kapott kapucnis kabátban. Ezen a fényképen már fel van hajtva a kapucni a fejemre:

Emlékszem, hogy kezdődött az ötödik születésnapom. Reggel anyukám behozott a kertből egy csomó hosszú szárú, keskenylevelű virágot az ágyamba, átölelt és megcsókolt. Így ébredtem fel. Csodálatos érzés volt. A virágok közepe sárga, szép, szabályos szirmuk fehér, rózsaszín, halványlila, sötétlila. Ahogy a kislányok rajzolják a virágokat. Én is így rajoltam mindig.

A felénk eső verandából egy szűkebb előszobába lehetett lépni. Szemben volt a mi hálószobánk ajtaja; az előszoba hosszabb, baloldali oldalán lehetett bemenni a tanterembe. Az előszobában egy keskeny, fehér, letakart asztal volt. Amikor minden második vasárnap az újszentmargitai katolikus pap misét tartott a tanteremben, innen vitték be a hívek az asztalt. A kellékek, a kereszt, a csengő, a gyertyatartó a gyertyával és a szentképek a tanterem fehér, elzárható faliszekrényében voltak, ennek a kulcsát a szüleim odaadták a plébánosnak. Magát a fehér asztalt is bevitték oltárnak. Mi – reformátu-

sok lévén – nem mentünk misére, de a kihallatszó csengőhang izgalmas volt. Ekkor még nem tudtam, hogy nemcsak azért nem megyünk, mert mi reformátusok vagyunk, hanem, mert a tanítóknak, tanároknak ekkor – és a pártállami rendszerben végig – tilos volt templomba járniuk. A mise után a szüleim behívták a plébánost hozzánk, egyszerűen meghívták ebédre is. Egyszer azonban, amikor a pap a szokásos közvetlenséggel jött be, hogy a faliszekrény kulcsát visszaadja, anyukám zavartan elé ment, és azt mondta neki: „*ne haragudjon, tisztelendő úr, nem hívhatom be*”. Feljelentették őket Újszentmargitán, hogy barátkoznak a pappal. Nehéz elképzelni, hogy Nagyszög tanyán, az átalakított tanteremben tartott vasárnapi misén volt olyan résztvevő is, aki valahol jelezte, hogy a pap jó viszonyban van a tanítóékkal. A pap megértő, barátságos reagálását édesanyám zavarára most is látom. Ez talán az első tanévben volt. 1950 nyarán költöztünk Nagyszögre, Béla öcsém pedig 1951. szeptember 10-én született. Most, hogy a neten kerestem az 1950 és 1953 közötti újszentmargitai iskolaigazgatók nevét – Nagyszögöt 1947-ben Újszentmargitához csatolták –, két ismerős névre is találtam: Trembeczky Miklós 1950-től 1952-ig volt igazgató, Ládi József pedig 1952-től. Hát persze! Trembeczky, majd Ládi. Ismerős nevek. Mindkét igazgatóról beszélgettek a szüleim.

A verandához különös élményeim fűződnek. Egyszer, amikor a lakásunkból kiléptem a verandára, a fejemre repült valami. Rémülten visítóztam. A szüleim csak nehezen tudták kiszedni a hajamból a – denevért. A harmadik év telén – ekkor már első voltam – egy másik kalandom is volt itt. Anyukám rám adta a karácsonyra kapott irhabundámat, aminek az egyik ujjából kifelé jövet, a verandán kimászott egy – egér. Ő is, én is nagyon megrémültünk. Az egérke elinalt, én meg visítózva visszamentem a szobánkba. Anyukám befoltozta az egérrágtá szakadást a kabátom ujján, és a szüleim újabb hadjáratot indítottak az egerek ellen. Van néhány fényképünk 1953 decemberéből, amikor már Nagyecsedben laktunk. Még ezeken az ecsedi téli fényképeken is – a két éves Béla öcsémet húztuk Korompay Edit ottani barátnőmmel szánkón – ebben az irhabundában vagyok. És a fejemem kendő van, mint Nagyszögön is volt. Edit fején pedig a kabátja kapucniája...

A veranda menedék is volt. 1952 őszén a szüleim elhatározták, hogy disznót vágunk. Vettek egy mangalica süldőt, bezárták a kastély előtt lévő disznóólba. Furcsa tákolmány volt ez: sem a kastélyhoz, sem az iskolaudvarhoz nem illett – de ott

volt. Apukám nagy reményeket fűzött a mangalicánkhoz. Beszerezte a disznóöléshez szükséges passzusokat, és megállapodott Sárándi bácsiékkel meg Vermesékkal, hogy segítenek a munkákban. Korán reggel izgatottan néztem, ahogy elkapták, leszorították és leszúrták az ide-oda rángatózó, visító, a küzdelmet végül feladó disznót. Előbb leeresztették a vérét az edénybe, majd rászórták a disznóra a szalmát, és meggyújtották. Utána jó, megkönnyebbült hangulat volt. Amint a füst kezdett felszállni, hirtelen két lovas rendőr trappolt közénk, körbejártak bennünket, aztán az egyik elkezdett felém jönni, én pedig kétségbeesetten hátráltam a veranda nyitott ajtaja felé. *Magas lóról kergettek.*

A rendőrök kérték a passzust. Az engedély rendben volt, a rendőrök ellovagoltak. Körülbelül kilencven kilós volt a mangalica, mondta apukám. Finom volt minden. Az orjaleves íze most is a számban van. A várakozás izgalma csak fokozta az élvezetet. Lett kolbászunk, májas és véres hurkánk, sonkánk. Apukám valahonnan szerzett kölest is. Rizs nem volt akkoriban – ugye, éppen a Hortobágyon kezdték termesztani az ötvenes évek elején –, de „jó ízű lesz ezzel is”, mondta. A probléma csak az volt, hogy a disznó zsírából többet kellett beszolgáltatni, mint amennyit kisütöttek a hájából. Ez a mangalica nem volt kövér. Apukám valahogy összevásárolta a zsírt, aztán Képeséssel megalkudott, hogy szekéren beviszik együtt Polgárra a beszolgáltatást. Többre került a leves, mint a hús, mondta apukám. Nem is vágunk többet Nagyszögön disznót – de máshol sem. A telepített kommunista lehetett, aki a rendőrségen feljelentett bennünket, mondták a szüleim. Ki más lett volna? A telepített kommunista nem nagyszögi volt, máshonnan került ide, de senki nem tudta, honnan. Messzebb a többi háztól, Nagyszög szélén, külön lakott. És a villanyt is bevezették hozzá. Külön, csak ő hozzá. És a telefont is!

Kilépünk

A mi három évünk Nagyszögön egyfajta büntetés volt, de kitérő is a Rákosi-korszak napi jelenléte elől. A szüleim persze, jártak gyűlésre Margitára, hiszen az iskola a Polgártól 16 km-re lévő Újszentmargita iskolájához tartozott 1947 óta. Nagyszögtől hét kilométerre volt Margita, nem kellett naponta menniük a kötelező Szabad Nép-félórákra, mint Pocsajban. De időnként egyikük-

nek be kellett menniük az iskolába. 1951 tavaszán emlékszem egy napra, amikor anyukám ment be Margitára. Már szürkült, de még mindig nem ért vissza. Egyre hidegebb volt, egyre erősebben fújt a szél. Fáztam. Nyugtalanul vártuk anyukámat. Apukám azt mondta, keressék valami meleget a tükörszekrényben. Máskor anyukám adta ide a ruhámat. A meggyiszínű tükörszekrény kétajtós asztalában voltak az én ruháim. Kivettem egy blúzt, amit Pocsajban nagyon szerettem – de már nem jött rám. Kinöttem. Egyre erősebben tombolt a szélvihar. Aztán egyszer elcsigázottan megérkezett anyukám. Gyalog jön haza a viharban Margitáról, ahogy máskor is. Együtt indult haza néhány tanyasi asszonnal, de olyan erős szél fújt velük szemben, hogy anyukám lemaradt. És az asszonyok ott hagyták, maguk mögött. Ugye, ők hozzá voltak szokva a pusztai szélviharhoz, a szél félelmetes sebességéhez. És anyukámat magára hagyták. Elgyötörve ért haza. Apukám vigasztalta. Sírós, addig nem ismert hangon ismételtette: „*Menjünk el innen, Lajcsi*”. De csak két év múlva tudtunk elköltözni Nagyszögről.

Ahogy írtam, a lovas rendőrök is kijöttek, amikor nálunk disznóölés volt. A kötelező békekölcsön-jegyzés sem került el bennünket. Kaptunk egy, a rendszert dicsőítő propaganda-könyvet is sok fényképpel: lelkes felvonulókról, munkaversenyekről, sztahanovistákról, épülő-szépülő szocialista hazánkról, Rákosi Mátyásról voltak benne képek. Sajátos kilépés volt ez a könyv a tanyán túli világra. Ebből ismertem meg Pióker Ignác különleges nevét, aki sokszorosan túlteljesítette a munkatervet. Ilyen kifejezéseket tanultam még meg: kulák, reakció, békeharc, sztahanovista, élmunkás, munkaverseny, ötéves terv, a munka frontja, klerikális reakció, népi demokráciánk, a szocializmus építése. És a jelszavak: „*Ötéves tervünk béketerve*”; „*Munkára, harcra kész*”; „*Magyarország a vas és acél országa*”. Azt, hogy „*Magyarország nem rés, hanem erős bástya a béke frontján*”, nagyon nem értettem, mert – mint kiderült – a „front” a harcok helyszínét jelenti. Sokan haltak ott meg. Meg azt is hallottuk, hogy a front itt is volt. Volt is egy kislány a tanyán, aki némi büszkeséggel mondta, hogy az apja „*odamaradt a fronton*”. Egy másik gyereknek pedig az apja sánta lett, amikor itt volt a front, és rálépett valamire. Mi akkor a béke frontja? A kívül-belül feldúlt kastély a harcok nyomaival, a kitört ablakok, a romba dőlt fürdőszoba, a katona sírja a kertben, a kerek, beton siló a rozsdás vasdarabokkal... Az „erős bástya” sem stimmelt. És hát a béke megvédése sem volt világos. „*Gyűjtsd a vasat és a fémet, ezzel is a békét véded*”.

Kitől?⁸ A békének ellentmondott az az ének is, amit az alsósoknak meg kellett tanulniuk. Az iskolaudvaron kört alakítva énekeltek: „*Hegyek között, völgyek között zakatol a vonat / én a legszebb lányok közül téged választalak. / Egy a jelszónk, tartós béke, / Állj közénk, és harcolj érte*”. A körön belül a velünk ellentétes irányban lépegető lány azzal táncolt az ének utolsó két sorára, akit választott, miközben mi megálltunk, elengedtünk egymás kezét, és tapsolva énekeltek, hogy „*Egy a jelszónk, tartós béke, / Állj közénk, és harcolj érte*”. Ők ez alatt egymás kezébe kapaszkodva hátradóltek és forogtak, lábfejüköt rögzítve a másik lábfejehez. Utána a két lány helyet cserélt, hegyek között, völgyek között máris zakatolt tovább a vonat, de már a kiválasztott lány lépegetett a körön belül velünk ellentétes irányba. De ezt hamar meguntuk, előbb-utóbb mindenkit választottak, bár igaz, ami igaz, volt olyan, akit kétszer is, és olyan is, akit egyszer sem.

Vonaton 1950-ben ültem először, amikor Pocsajban laktunk. Mátészalkára mentünk, apukám két nővére lakott itt: Irénke néni – ő volt a legidősebb a nyolc testvér közül – és Erzsi keresztanyám, aki óvónő volt. Az apai nagyszüleim 1889-ben házasodtak össze, Irénke néni 1891-ben született. A férje, Uray Bandi bácsi valamikor jegyző volt, és persze, réges-régen nyugdíjas. Gerinctörése volt szegénynek nyolcadik gimnazista korában. Kiváló tornászként leasett a tornateremben valamilyen eszközről – talán lóugrás közben –, és az eltört gerince úgy forrt össze, hogy púpos lett a háta. Irénke néniék a Cinevégnak emlegetett hosszú utcában, a Dózsa György utcában laktak, a 76. szám alatt. A hosszú, tornácos, szép, masszív parasztház felső, utcai felét bérelték; a tulajdonosok a lenti felében laktak. Az első szalkai tartózkodásomról csak egy emlékem van. Kint ültünk az asztalnál a szép, nyári-ás időben az udvaron – nekem kicsit sokan voltunk. Itt volt Fehérgyarmatról Manyi néni – talán a férjével, Józsi bácsival –, és itt volt Erzszi keresztanyám is. A szemembe sütött a nap. „*Apu, vidd el a napot*”, mondtam nyűgösen. Rossz volt a közérzetem a népes társaságban. Ezt a kívánságomat sajnos, a nagynénéim később is felelgettek. Hogy milyen elkényeztetett voltam. Ugye, azt nem tudtam elmondani, hogy apukám úgy üljön, hogy ne süssön a Nap a szemembe. Később a szüleim büszkén em-

8 Hallom ma délelőtt (2015. december 28.) a Klubrádió egyik interjújában, hogy a negyvenes évek elején egyszer ez volt kírva az interjúalany osztályában a táblára: „*Üsd a zsidót, ahol éred, Ezzel is a hazát véded!*” Mit lehet erre mondani?

legették, hogy amikor a vonaton a velünk szemben ülő házaspár kenyeret és kolbászt vett elő, én néztem őket, és megkérdeztem anyukámat: „Anyukám, mi mikor vágnak disznót?” A házaspár észbe kapott, és adtak nekem kóstolót.

Hazafelé jövet Debrecenben, ahol át kellett szállnunk, kitereltek mindenkit a pályaudvarról, bennünket is. Ki kellett szállniuk az utasoknak a vonatokból is. A háború nyomait látványosan viselő pályaudvar előtti térségen kellett állnunk. Mi éppen a szétvetett lábbal álló rendőrök sorfala mögött álltunk. *Csatárláncban* álltak, mondta később apukám. Sokáig, nagyon sokáig kellett állnunk a tüzes napon a rendőrök láncá mögött. Egyszer csak feszesebb lett a rendőri sorfal. Hirtelen lábdobogás hallatszott, lábakat, cipőket, nadrágszárakat láttam a sorfalat alkotó rendőrök közötti nyíláson. Aztán csend lett, és egy idő után a rendőrök sorfala is felbomlott. A hetvenes években a korcsulai nyilatkozat miatt félreállított Hegedüs András⁹ jártunk néhányan szakmai beszélgetésekre (1973-tól a lakására).¹⁰ Az egyik alkalommal, amikor nála voltunk,¹¹ az ő 1956 előtti politikai és 1956 utáni szakmai pályafutásáról volt szó. Megkérdeztem, hogy 1950-ben a vezető pártfunkcionáriusok nem mentek-e vonattal Debrecenbe. De igen, mondta kis gondolkodás után. Akkor az ő lábát is láttam, mondtam.

9 Hegedüs András 1949-től 1951-ig a párt (Magyar Dolgozók Pártja) mezőgazdasági és szövetkezeti osztályának volt a vezetője; 1950–51-ben a párt Központi Vezetősége Titkárságának a tagja. 1952-ben az állami mező- és erdőgazdaságok minisztere. 1953-tól két évig a Minisztertanács első elnökhelyettese és egy évig földművelésügyi miniszter. 1955. április 18. és 1956. október 24. között a Minisztertanács elnöke volt. 1956. október 29-én a párt Moszkvába menekítette. Moszkvában könyvtárba járt, szociológiával kezdett foglalkozni. Az ott eltöltött két év alatt gyökeres változáson ment át. Saulusból Paulus lett. 1958-ban tért haza. 1963 és 1968 között az MTA általa alapított Szociológiai Kutatócsoportjának igazgatója és a Valóság folyóirat szerkesztője.

10 Azokat, akik 1968-ban aláírták a Csehszlovákia szovjet megszállása elleni tiltakozást Korcsulában (Hegedüs András, Heller Ágnes, Márkus György, Márkus Mária, Tordai Zádor, Vajda Mihály), elbocsátották állásukból. Hegedüst leváltották a Szociológiai Intézet igazgatói tisztségéről. 1973. május 8-án az aláírókat (és a tiltakozással egyetértő Kis Jánost és Bence Györgyöt) kizárták a pártból. A férjemmel aznap délután találkoztunk Hegedüs Andrással egy presszóban.

11 Bognár Tibor, Zétényi Zoltán, a férjem, Lázár Guy, Zsille Zoltán és felesége, Balajthy Anna is jártak ide.

Szóval, a debreceni Nagyállomáson 1950-ben. Nagyon megszomjaztam, mire elmentek a rendőrök a pályaudvarról, de nem volt már vizünk. A helyzet reménytelen volt, az utasok nagyon sokan voltak, nem tudtuk, mikor indul a mi vonatunk. Az állomás kútja előtt sokan várakoztak. Akkor apukám azt mondta, elmegy az utasellátóba, vesz nekem egy üveg bambit. Jó sokára jött vissza. Nem volt már bambi, mondta. Csak egy üveg sört tudott hozni. Ígyak belőle egy kortyot, az majd oltja a szomjamat, és annyi még nem árt meg. Gyönyörű, aransárga színe, szépséges fehér habja volt. Mint a kedvencemen, a madártejen úszó, tojásfehérjéből varázsolt hab. Mohón beleittam, és abban a pillanatban ki is köptem. Be voltam csapva. Ez valami szörnyű, keserű ital volt! Azóta sem szeretem a sört.

Hazafelé menet az állomásról apukám a hátán vitt. Már késő volt, jól esett a szunyókálás a hátán. A vasútállomás Pocsaj-Esztáron volt, két kilométerre Pocsajtól, tíz kilométerre a határtól.

Másodszor 1951 szeptemberében ültem vonaton. Mátészalkára mentünk ekkor is, Béla születését vártuk. A testvérem a szalkai kórházban született. Anyukám mesélte később, hogy apukám először a Bendegúz nevet gondolta a kisfiúnak, de anyukám ez ellen tiltakozott, és végül Béla Lajos lett, mint apukám.

Apukám hamar visszament Nagyszögre, ő tanított anyukám helyett is. Én Szalkán maradtam, Irénke néniéknél, amíg anyukám a kórházban volt. Egyszer át akartam futni a szembe szomszédba, mert Irénke néni ott beszélgetett a kerítés mellett, a járdán. Kocsord felől éppen jött egy autóbusz, én pedig előtte rohantam át a beszélgetőkhez. Majdnem elütött, szörnyülködött Irénke néni. Mindenkinek elpanaszolta felháborodással a hangjában, hogy mit csináltam. Egyes szám harmadik személyben beszélt rólam. Nem volt lelkiismeret-furdalásom, de az, hogy azt akarta: szégyelljem magam, amiért rosszat tettem, dacot váltott ki belőlem. Nem szégyelltem magam. Én nem akartam rosszat. Csak hozzájuk akartam átszaladni a túloldalra. Hogy én is részese legyek a beszélgetésnek. És én is megrémültem, amikor hirtelen felbukkant a busz. Hát, így szembesültem a Nagyszög forgalmához képest városias szalkai forgalommal.

Belép a külvilág

Ha ritkán is, de a külvilág be-belépett a tanyára. Emlékszem egy vándor drótostótra. Az egyik nyá-

ri szünetben hangzott fel a furcsa, kántáló kiáltás: „Drótozni, fótozni! Fazekakat fótozni!” A szüleim nagyon örültek neki. Nagyon kedves ember volt, amíg dolgozott, apukám beszélgetett vele. Megforrasztotta az apukám barnás zöld katonai csajkáját is, ami apukámmal volt a Graz melletti szovjet fogságban is, és vele volt végig, amikor megszökött a fogságból, és papírok nélkül hazagyalogolt Mátészalkára. Hát, nem haza, nem volt „haza”, hanem a legidősebb nővérehez, Irénke nénihez. Istenem, milyen cirkusz volt, amikor anyukám az akkorra már kívül-belül rozszant csajkát valamikor, a hatvanas évek elején apukám megkérdezése nélkül kidobta a szemébe! Apukám teljesen kiborult. Neki a csajka nem használati tárgy volt, hanem társ a fogságban, útitárs Graztól Mátészalkáig.

Egyszer – 1951 tavaszán lehetett, még nem volt vége a tanévnek, és még nem volt testvérem – egy kis vándorcirkusz jött a tanyára. Ekhós szekereken jöttek, az iskolaudvaron rendezkedtek be. Okos ülőalkalmatosságokat raktak le a közönségnek. Bejárták a környéket, valamilyen vidám hangszeren és vidám hívogatással hívták fel magukra a figyelmet. A szekeriükön csillogó ruhában, különleges, hajlékony mozdulatokkal bővölte el a kíváncsiakat az artistanő. Az előadásra elég sokan jöttek, ugyanez az artistanő árulta a jegyeket, de a szüleimtől nem fogadott el pénzt. Nekem egy helyes kis lapos valamit hozott. Valami kedves vidámságot is mondott, miközben ráültetett. Hogy ha leesnék róla, majd szóljak. Aminek persze, semmi realitása nem volt. Varázslatos volt, amiket csináltak. Azóta is nagyon szeretem a cirkuszművészetet.

1951 nyarán elviselhetetlen kánikula volt. Ilyen hőség még nem volt, mondták a helyiek. A szüleimmel kiléptünk a tűzforró tanyáról: elmentünk mi is a kanálshoz, hogy víz mellett legyünk. Nagy kirándulás volt ez. Ez volt a Folyás érből átalakított Nyugati-főcsatorna Folyás tanya mellett. Folyás Polgárhoz tartozó tanyaközpont volt, közel Újszentmargitához is.

A parton letelepedtünk a pokrócra. Lehúztuk a cipőnket. A szüleim ruhában maradtak, csak apukám hajtotta fel a nadrágja szarát. Ekkor még nem született meg a kistestvérem. Fantasztikus volt látni a folyó vizet. Néhányan prüszköltek, pancsoltak benne. Kis bugyiban álltam a parton, aztán léptem egyet a vízbe, aztán még egyet. És – zsupsz! Megtörtént a baj. Lecsúsztam a szabályos „V” alakú meder aljára. Próbáltam kiabálni a vízben, kapaszkodni, de hiába. Csak a vizet láttam. Víz vett körül mindenütt. Mikor harmadszor vetett fel a víz, elkaptak.

Ekkor már nem szoktak élni, tudtam meg utólag, de én éltem. A lemerülés minden pillanatára emlékszem. Édesapám fogott – ő sem tudott úszni –, és az ő másik kezét is fogta valaki. Hárman kapaszkodtak egymásba. Csatárláncban, mondta apukám. A parton a lábamnál fogva fejjel lefelé lógatva tartottak, hogy jöjjön ki belőlem a víz. Nem vesztettem el az eszméletemet, de nem tudtam beszélni. Hazavittek fogattal. Három napig nem tudtam megszólalni, csak némán, fehéren feküdtem. Aztán szépen, lassan visszatértem az élők sorába. De soha nem tudtam elfeledni azt a félelmet, amit a kanálisban éreztem, és soha nem tanultam meg úszni. Mikor Budaörsön megépült az uszoda, ízig-veéig urbánus férjem, akinek természetes volt, hogy tud úszni, az egyik nyáron rábeszélte, hogy vegyek úszásórát az úszómestertől. Az úszómester büszkén mondta Guynek, hogy nem ismer akadályokat: átúszta ő a La Manche csatornát is, és még a saját feleségét is megtanította úszni, aki pedig hozzám hasonlóan félt. Nekem elképzelhetetlen volt, hogy mindkét lábammal fent legyek a vízben. Ha valahogy mégis rávettek, hogy próbáljak vízszintesen fent maradni, páni félelem lett úrrá rajtam. Reménytelen eset voltam. Néhány úszásóra után az úszómester azt mondta, inkább visszaadja a pénzt, csak ne jöjjenek többet órára. A pénzt nem kértem tőle vissza, de nagyon jó volt, hogy nem kellett többet úszásórára mennem.

Nekem a Nagyszögön megismert tankönyvek is kilépést nyújtottak. Érdekes címük volt: *Első könyvünk, Második könyvünk, Harmadik könyvünk, Negyedik könyvünk*. Ezekben egyben volt az írás, az olvasás, a nyelvtan, a számolás és az ének. Emlékszem, az egyik olvasmány arról szólt, hogy ha piros a lámpa az utcán, ne menjünk át, csak, ha zöld. A képen persze, nagyvárosi forgalom volt, de a lámpát nem értettem. Micsoda hülyeség! Ha én át akartam menni mondjuk, Sárándiékhoz, Képesékhez vagy Vermes Mariékhoz, ahhoz nem kellett piros meg zöld lámpa.

Nagyszögtanyán, ha beteg lettem, székfűtéát ittam, a székfűt anyukámmal szedtük nyáron. Volt fodormenta teánk is, plántateánk is, meg ricinusunk. A Képesék gémeskútjából hordtunk ivóvizet. Apukám próbálta elérni, hogy a tanyán legyen ártézi kút is, merthogy a víz nem volt tiszta. Emlékszem, egyszer valamilyen bizottság ki is jött, apukám próbálta őket meggyőzni, de úgy döntöttek, hogy nincs szükség új kútra. Volt a kastély kertjében egy betömődött fűrt kút is – elvégre valamikor fürdőszoba is volt –, de a háborúban tönkrement,

talán, amikor az egykori fürdőszoba hátsó fala ki-
dőlt.

1951. szeptember 10-én megszületett Béla a
mátészalkai kórházban. Nagy öröm volt ez. Nagyon
akartam, hogy nekem is legyen kistestvérem. Anyu-
kám mesélte, hogy többször is sírásra hajló hangon
nyöszörögtem, hogy „mindenkinek van kistestvére,
csak nekem nincs!” És most nekem is lett.

Én 1946. május 23-án születtem Fehérgyarmat-
on, Manyi néniék lakásában, bábaasszony segítsé-
gével. Farfekvéses lévén, nem volt könnyű engem a
világra segíteni. Anyukám nyolc órán át vajúdott.
Aztán végre megszülettem, fehéren, koraszülöt-
ten, némán. A bába a bokámnál fogva lógatott,
felváltva hideg vízbe meg forró vízbe mártogatott,
és közben pofozgatta a popsimat. „Tetszik tudni”,
mondta közben anyukámnak, „ha valahol a ható-
dik vagy nyolcadik gyermek nem akar sokáig felsírni,
megsajnálom azt a szegény asszonyt, és úgy hagyom a
gyermeket. De hát a tanítóné asszony annyit szenved-
tett, és hát ez az első gyermek”. Aztán egyszer – jó
sokára – halk kis nyekergés jött ki belőlem. Nagyon
nagy boldogság volt ez, mondta anyukám. A legna-
gyobb, amit addig érzett.

Pocsajban, meg, ugye, idő előtt, halva született
az a kisbaba. Anyukám, aki ekkor 39 éves volt,
kórházban akarta szülni a második gyermeket.
Két nagynénem is lakott Mátészalkán, Erzszi ke-
resztanyám és apukám legidősebb nővére, Irénke
néni. Irénke néni a férjével, Uray Bandi bácsival a
Cinevégen lakott, a Dózsa György utca 76. szám
alatt.¹² Így Béla a mátészalkai kórházban született.
Könnyen, gyorsan jött a világra. Fél óra alatt. És
otthon ugyanabban a fonott bölcsőben feküdt,
amiben annak idején én. A bölcső most is a szüle-
ink ágya mellett volt, az anyukám oldalán. Ha rin-
gattuk a kistestvéremet, szépen elaludt. A bölcsőt
még én kaptam annak idején, amikor megszülettem
Fehérgyarmaton, Manyi néni szomszédjától, Balás
Zoltánné Annus nénitől. Anyukám mesélte, hogy
annyira szerettem, hogy amikor már kinőttem belő-
le, akkor sem akartam átfeküdni a felnőtték ágyába,
ahol kettőjük között lett volna az alvóhelyem. Végül
azzal csábított, hogy „Gyere, Ildike, bogár van ben-
ne”, amire aztán átmásztam, miközben mondtam,
hogy „bodár, bodár”. Amikor ezt elmeséltem Guy-
nek, azt mondta, nem csoda, hogy annyira félek a
bogaraktól. Ez persze, nem volt ilyen egyszerű ok-
ozati összefüggés. Nagyszögön is sok svábbogár

12 Ezt a hosszú, a Kossuth tértől a Kocsordi útig ter-
jedő, talán két kilométernyi utcát mindenki Cinevégnak
hívta.

volt a kastélyban, aztán Mátészalkán, a Fürst Sán-
dor utcai lakásunkban is.

1952 nyarán apukámnak, mint hadkötelesnek
– 51 éves volt ekkor – Berettyóújfaluba kellett men-
nie a honvéd kiegészítő parancsnokságra.¹³ Amíg
ott volt, az egyik nap az akkor már tízhónapos
kisöcsémrel valami történt. Valamit bevehetett a
szájába az orgonabokrok alatt, a pokrócon csúszkál-
va. A bőre elsötétedett, a teste rángatózott, a fejét
ide-oda dobálta. Fuldoklott. Anyukám elküldött
Képesékhez, hogy fogjanak be a szekérbe, megfizeti
a fuvar, mert a kistestvéremet orvoshoz kell vinni
Margitára. De Képesék nem fogtak be. Aratás volt,
fáradtak voltak a lovak. Aztán Sárándiékhöz is elfu-
tottam. Ők sem vállalták a fuvar. Vermesék sem.
Mások sem. Ugye, Margita vagy hét kilométerre
volt Nagyszögötől. A kistestvérem meg kínlódva,
fuldokolva hánykolódott. Anyukám végső kétség-
beesésében elküldött a bábaasszonyhoz. Ha valami-
lyen bajuk volt a tanyasiaknak, ő segített. Talán Biri
néniék hívták? Messze lakott tőlünk, arra még ad-
dig nem jártam. Elég idős volt már, anyukám félt,
hogy nem fog eljönni. Nagyon futottam, ameny-
nyire csak bírtam. A sarkam verte a popsimat. És
a kedves öregasszony eljött. Anyukámtól kért egy
kis gyújtóst meg gyufát, a fadarabokat gondosan
átnézte, és csinált egy kis parazsat. Aztán, amikor
a parázs kezdett elhamvadni, beletette a tiszta la-
vórba. Anyukámat úgy szólította, hogy „tanítóné
asszony”. Meg úgy, hogy „tekintetes asszony”. Azt
mondta, hogy anyukám pisiljen a hamvadó parázss-
ra. A pisilés helyett valamilyen más szót mondott.
Utána kért egy lepedőt, beleáztatta a parázson steri-
lizálódott vizeletbe, és belebugyolálta a gyerek egész
testét. És – csoda történt. A kisfiú lassan megnyu-
godott, a bőre visszanyerte a színét, majd szépen el-

13 Apukám katonai igazolványát 1952. február 11-én
állították ki Berettyóújfaluban. Eszerint fegyverneme
gyalogság, rendfokozata *honv(éd)*, katonai szakképzett-
sége lövészeti, beosztási képzettsége *lövész*, párttagsága
P(árton)kívvüli, iskolai végzettsége *tanítóképző*, polgári
szakképzettsége *tanító*, polgári foglalkozása *tanító*. Első
tényl(eges) katonai szolg(álatra) behívva mikor? 1922. X.
1. hova? *Polyalest* (helyesen: Ploiești). Szolgálatának rö-
vid leírása 1922. X. 1–1923. X. 1-ig *Polyalest* (helyesen:
Ploiești) *Tart(alékos) t(tiszt)i gyalogsági*. A különleges
feljegyzések rovatban pedig: „*A hadkötelesek nyilvántar-
tásából a nyilvántartás felső korhatárának elérése miatt fo-
gyatékbba (így!) helyeztem a 0525/1954. M. N. V. K. szerv.
és M. Cs-fég (?) rendelete alapján. M.szalka (így!) 1954. 6.
14. Retner (?) András kat. nyt. vez. (katonai nyilvántartás
vezető). Alatta a mátészalkai járási katonai nyilvántartás
pecsétje. Hát, szegény apukám...*

aludt. Anyukám nem győzött hálálkodni. Átölelték egymást. Évtizedekkel később jutott eszembe, hogy egy távoli házban lakott a telepített kommunista, akinek volt telefonja. Az azonban, hogy telefonon kérjünk orvosi segítséget, és hogy az orvos jöjjön a beteghez, az emlékezés anakronisztikus gondolata. Ott, akkor és abban a világban ennek még a gondolata sem vetődött fel.

Gyerekek

Nagyszögtanyán eleinte furcsállották a nevet. Ildikó? Ilyen név nincs is, mondták. Volt olyan felnőt, aki „Indigót” mondott. Béla öcsém nevét is furcsállották. A fiúk között a József név volt gyakori – egyszer anyukám mondta is az egyik asszonynak, hogy Sztálin neve is Jóska... A lányok között volt Bözsi, Böske, Annus, Mari. És volt egy nálamnál fiatalabb lány, Kalló Mancó. Akinek, amikor első áldozó lett, kidaueroltatták a haját. Nagyon büszke volt erre a különlegességre – mindenki őt nézte az iskolaudvaron, ahol a szertartás volt.

Hasonlítani próbáltam az ottani gyerekekre, bár ennek nem voltam tudatában. A tanyasi gyerekek lábára kapca volt hajtogatva, az enyémen zokni volt. Ők gumicsizmában jártak, én fűzős cipőben. A lányok fején *kissarkosra* megkötött fejkendő, az enyémen sapka. Aztán, mert nagyon vágytam rá, nekem is vettek Polgáron gumicsizmát. Nagy öröm volt ez. Anyukám csinált hozzá kis kapcát is. Sajnos, a kapca mindig összegyűrődött, a lábamat is felsértette. És már nem esett igazán jól a gumicsizma. Idővel fejkendőm is lett, kötényem is. Csak a nevem maradt Ildikó. De ezt a nevet én mindig nagyon szerettem. Én voltam.

Ezt a fényképet 1953 márciusában csinálta anyukám. A veranda bejárata előtt állok mosolygva a kockás ruhás, kötényes, fejkendő, csizmás, nyolcadikos Juhász Böske mellett. Böske az öcsémet tartja a karjában. Én kabátban, fejkendővel. Mindhárman jól érezzük magunkat. Bözsi nagyon értett a gyerekekhez. Több testvére is volt. Szeretett Bélával foglalkozni. Tudta, hogy kell bánni a kisebbekkel. Böske velem is kedves volt. És a külseje – a fejkendője, a köténye, a gumicsizmája – minta volt nekem.

Az eredetileg rövidre vágatott hajam is megnőtt. És amikor anyukám észrevette, hogy az iskolában többen vakarják a fejüket, mert tetvesek, megnézte az enyémet is. Talált az én hajamban is néhány tetűt. Sokszor emlegette, hogy ahogy számolta a leszedett tetveket, egyre jobban örültem, hogy az én hajamban is vannak. Hogy én is olyan vagyok, mint a többiek. Ugráltam az örömtől. Aztán persze ecetes vizes hajmosás lett a vége.

Nézem a Nagyszögön készült fényképeket. Az ötödik születésnapomon szépen állok az ajándékba kapott fehér zokniban, új szandálban és kapucnis kabátban, kezemben az ugyancsak a születésnapomra kapott babával, hátam mögött a virágzó jázminbokkal. Azóta is nagyon szeretem a jázmin. Most is van itt egy csokorral a konyhában, egy vázában.

Nem volt könnyű szembesülni gyermekkorom meghatározó három évének helyszínével. Sokszor álmodtam, hogy ott vagyok. Erős vágy volt bennem, hogy viszontlássam. Még debreceni egyetemista koromban, 1966-ban az öcsémmel elhatároztuk, hogy elmegyünk vonattal Újszentmargitára, onnan pedig gyalog Nagyszögre, de végül nem indultunk el. Béla első gimnazista volt, együtt laktunk albérletben, az Izsó utcában. Reggel azonban elaludtunk. Talán nem véletlenül. 1998. július 2-án Dáviddal és Ausztráliában élő Eszti unokahúggal elmentünk autóval Nagyszögtanyára. Az akkor 19 éves Esztinek köszönhetem ezt a három képet.

Az első kép – bármilyen hihetetlen is – az iskolaudvar. Az egykor szépen rendben tartott udvarra szinte nem ismertem rá. Giz-gaz mindenütt, vadon nőtt, fányivá terebélyesedett bokrok. A növények sok mindent betemetnek... 1998-ban már így nézett ki az egykori iskolaudvar:

A második kép a kastély hátoldala. Középen voltak az egykori fürdőszoba romjai. A gazos hátsó kertben már nyoma nincs a tanyasiak által eltemetett katona sírjának.

A harmadik képen a jázminbokor előtt állok. Ahol annak idején az ötödik születésnapomon készültek a fényképek. A kép jobb oldalán az egykori tanterem ablakai.

1998-ban már nem lakott senki a tanyán, csak egy pásztorral találkoztunk. Ő emlékezett ránk, apukám tanította. Amikor rákérdeztem Képesékre és Sárándiékra, Juhász Bözsire, Kalló Mancóra és Vermes Marira, csodálkozott, hogy így emlékszem rájuk. Még romosabb volt a kastély, mint annak

idején. Ajtók, ablakok már nem voltak rajta. Egy darabig valamilyen magtárnak használták, de akkor már annak sem. A szobánk ablakpárkányához mentem. Azon rajzoltam, írtam, nézegettem a könyveket. Nagyon ismerős volt minden: amit az ablakon át láttam, az ablakdeszka a rajzolataival. Az egykori kert látványa, a látvány szöge, a kinti és benti sívárság, a hangulat. Csak minden másképpen volt. Azóta nem álmodtam azt, hogy ott lakunk.

Verseket 1952-ben kezdtem írni. Egy *papirosra*, ahogy apukám néha mondta, ha keresett és nem talált ilyet. A gyújtóshoz is papiros kellett. Néha jó *pennát* is keresett magának. És a *tentatartó* sem volt mindig a helyén... A verseimet ceruzával írtam. Szerettem a szépen kihegyezett ceruzát. Az egyik első versem a következő volt:

Tavasszal
Tavasszal újra kinyílik a rózsza.
Én vagyok az édesanyám legkedvesebb lánya,
A kis Ildikója.

Virágzik a virág, a tavaszi virág, a bimbós virágja.
A tavaszi zöld fű kezd zöldellni szépen.
Az én kis rózsám most kezd siratni engem.

Nagyszög, 1952.

A másik pedig:
Magyarok...

Magyarok vagyunk?
Szabadok vagyunk?

Magyarok sem vagyunk
Szabadok sem vagyunk.

Magyarok is voltunk,
Szabadok is voltunk,
Huszár paripáján
lovagolók voltunk.

Nagyszög, 1953.

Amikor ezt szavaltam, a három „voltunk” szót külön megnyomtam, erőteljes hangsúllyal mondtam. A „huszár paripájával” nem voltam igazán elégedett, de nem tudtam jobbat. A tudat, hogy verset írtam – és én írtam le –, felemelő volt. Apukám szerette, ha újra és újra elszavalom, anyukám egy kicsit félt: „nehogy baj legyen belőle”. Akkor még azt éreztem, hogy az ablakpárkány mellett áll-

va a legkönnyebb írni. Később *irkába* írtam, ami az eszembe jutott. Nagyon szeretem ezt a szót. Az iskolásoknak két irkájuk volt: számtan és írás, de nem mindenkinek. Bár már volt tintásüvegem, tollszáram, tollhegyem és itatósom, a mártós tollal csak próbálkoztam. Rá is ömlött egyszer a ruhámra. Az első töltőtollat Mátészalkán kaptam Uray Bándi bácsitól, Irénke nagynéném férjétől harmadikos koromban. Kicsit folyt belőle a tinta, és másképpen hagyott foltot a füzetben, amelybe eredetileg ceruzával írtam, de nagyon szép töltőtoll volt. Szerettem vele írni. Később golyóstollal írtam. Néha ez is hagyott nyomot a papíron, de kényelmes volt.

Nagyszögön a gyerekek tintásüvege a tanterem kert felőli oldalán, az ablakpárkányon volt. Az üvegek címkéjén tulajdonosuk neve. Amikor az iskolásoknak tintával kellett írniuk, valaki szétosztotta a tintásüvegeket, és mindenki maga elé tette a padban lévő mélyedésbe. Hatszemélyes padok voltak itt, talán négy, de nem ültek minden padban hatan. Tintafoltos, karcos, nagyon vonzó, masszív padok. Csak múzeumokban láttam ilyeneket. Egy vasárnap délután, amikor egyedül voltam kint, felfedeztem, hogy nyitva van a terem ajtaja. Bementem a terembe, megkerestem a Tápai Mari és Tápai Isti közös tintásüvegét az ablakpárkányon, és kiöntöttem belőlük a tintát. Arra már nem emlékszem, hogy hova öntöttem, talán a földre – a tanteremnek fekete olajos padlója volt – vagy valaki más tintásüvegébe. Féltékeny voltam a két új gyerekre. 1952 ősze lehetett, amikor a Tápai-testvéreket elhozta az anyjuk az iskolába. Budapestről telepítették ki őket; valamelyik közeli táborban voltak. Talán Borsóson? Mintha gépészként dolgozott volna itt az apjuk. Már az első találkozásunk féltékenységet váltott ki belőlem. Anyukám érezhető rokonszenvvel fogadta a gyerekeket és az anyjukat. Mari negyedikes volt, Isti másodikos vagy harmadikos. Én, ugye, elsős. Nem úgy néztek ki, mint a tanyasiak. A beszédjük is más volt. Azt mondták egymásról, hogy „a Mari”, meg, hogy „az Isti”. És nagyon magabiztosak voltak. Istinek a rekedt hangja és a széles mosolya is

érdekes volt. Pillanatok alatt a középpontba kerültek. Addig úgy éreztem, hogy az alsósok figyelme rám irányul. És most mindenki rájuk figyelt. Az egyik nap Mari hozott magával egy könyvet. Nagy szó volt ez, itt senkinek sem volt könyve. Pláne, gyerekkönyve. Nekem is csak az a Tündérmesék című kötetem volt, aminek az üres belső oldalát még öt éves koromban írtam tele. Ültünk kint, az udvaron, szünet volt, és Mari olvasott a könyvéből. Mindenki figyelt. A zsírban sült burgonya című történetre emlékszem. Egy nagyon beteg kislányról szólt, akinek utolsó kívánsága, hogy ehessen zsírban sült burgonyát. Nagy nehézségek árán – a nehézségekre már nem emlékszem – végül elkészítik neki a zsírban sült burgonyát, aminek olyan különleges hatása volt, hogy – láss csodát! – a nagybeteg kisfiú meggyógyult tőle. Ugye, ekkor még nem ismerték a magyar nyelvben a róseibnit, pláne nem a csipstet. Próbáltam most megkeresni a neten a zsírban sült burgonya történetét, de nem találtam semmi ilyet. Más emlékem pedig nincs a Tápai Mariék könyvéről. Ha valaki tud valamit...

Szóval, Tápai Mari megjelenésével háttérbe szorultam. Hétfőn kiderült, hogy a két gyerek tintásüvegében nincs tinta. Anyukám próbálta kideríteni, hogy ki öntötte ki. Én csak lapítottam. Nagy probléma, ha valakinek nincs tintája az iskolában. Most hol vegyenek? Anyukám azt mondta az anyjuknak, hogy utána fog járni, hogy ki öntötte ki a tintájukat a padlóra, és adott nekik tintát. Én rossz lelkiismerettel eloldalogtam. Tanítás után bementem a szobánkba, és a szelzónra feküdtem. A takarót magamra húztam, a fejemet is alátettem, hogy ne lássak senkit, semmit, és engem se lássanak. Menekülni próbáltam a szégyen és a büntület elől. Úgy tettem, mintha aludnék. Anyukám később mellém ült, nem szólt semmit. Tudta, hogy én voltam. Nagyon jól esett, amikor a takarót kicsit megigazította az arcomon, hogy jobban tudjak lélegezni.

A következő tanévben Tápai Mariék már nem jártak Nagyszögön iskolába.